

Zofia Starownik

Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 15 w Lublinie

Teresa Szabelska

Szkoła Podstawowa nr 15 im. Jana Pawła II w Lublinie

Wartość i doświadczenie, czyli koncepcja pracowni diagnostycznej dr Marii Urszuli Sobczak

Streszczenie

Wystąpienie ma charakter publicystyczny, wspomnieniowy. Autorki skupiają się na wybranych aspektach działalności pedagogicznej w zakresie diagnostyki edukacyjnej znanej i cenionej w środowisku oświatowym doktor Marii Urszuli Sobczak, badaczki i popularyzatorce teorii i praktyki pomiaru dydaktycznego, wewnętrznych badań osiągnięć uczniów, wpływu wyników egzaminów doniosłych na podnoszenie jakości pracy szkoły w aspekcie rozwoju nauczyciela i ucznia. Zwracają także uwagę na znaczenie, użyteczność dydaktyczną i wysoką jakość kursów, szkoleń oraz warsztatów prowadzonych przez doktor Marię Urszulę Sobczak w Lublinie, województwie lubelskim i OKE w Krakowie. Podkreślają wielość zainteresowań badawczych i różnorodność doświadczeń zawodowych doktor Marii Urszuli Sobczak oraz jej bogaty dorobek dydaktyczny jako wieloletniego członka Polskiego Towarzystwa Diagnostyki Edukacyjnej. Wskazują aktualność poruszanej w artykułach i raportach badawczych problematyki w kontekście wpływu medialnej cyfrowej rzeczywistości na proces kształcenia i jego rezultaty, a także podkreślają wartość dydaktyczną i znaczenie zadań otwartych w procesie kształcenia oraz potrzebę dalszego doskonalenia umiejętności nauczycieli i egzaminatorów, zwłaszcza w zakresie sprawdzania oraz oceniania rozwiązań właśnie zadań otwartych.

Słowa kluczowe: diagnostyka edukacyjna, pomiar dydaktyczny, jakość kształcenia, egzaminy zewnętrzne, rozwój kompetencji nauczycieli

Jedząc owoc, pamiętaj o tym, kto zasadził drzewo¹.

W naszym wystąpieniu pragniemy przypomnieć w skrócie kilka przedsięwzięć edukacyjnych i działań dydaktycznych, które były realizowane przez doktor Marię Urszulę Sobczak z Lublina. Mamy nadzieję, że przywołana przez nas *pamięć dobrych chwil*² wzbudzi zainteresowanie, gdyż doktor Maria Urszula Sobczak była wieloletnim aktywnym członkiem Polskiego Towarzystwa Diagnostyki Edukacyjnej, a więc nasza wypowiedź może stworzyć także okazję do refleksji i przemyśleń. Jako humanistki, pragniemy szczególnie podkreślić,

¹ <https://przewodnikduchowy.pl/a/wdzieczosc-cytaty.php>.

² https://poezja.org/wz/Wislawa_Szymborska/7446/W_zatrzesieniu.

że wieloletnie, bogate doświadczenie współpracy z doktor Marią Urszulą Sobczak, która była również cenionym dydaktykiem matematyki, stanowiło przez lata podstawę naszego dalszego rozwoju zawodowego oraz szerokiego doskonalenia zróżnicowanych kompetencji dydaktycznych, zwłaszcza w sferze pomiaru dydaktycznego i egzaminowania.

Doktor Maria Urszula Sobczak była i nadal pozostaje znaną i szanowaną w środowisku oświatowym Lublina oraz województwa lubelskiego cenioną specjalistką w zakresie pomiaru dydaktycznego, wieloaspektowego badania osiągnięć uczniów, diagnostyki edukacyjnej oraz egzaminów doniosłych. Otwartość, ciekawość poznawcza i zaangażowanie to cechy wspaniałej postawy bohaterki naszego wystąpienia, które stały się dla wielu nauczycieli impulsem do poszerzania zasobu swojej wiedzy, zdobywania różnorodnych umiejętności dydaktycznych, pedagogicznych i społecznych oraz rozwijania poczucia sprawczości, autorefleksji i krytycyzmu wobec własnej pracy i jej rezultatów. Towarzyszyła nam ciekawość tego, co nowe w zakresie wiedzy pedagogicznej, tego, co inne w sferze naszych głównie przedmiotowych doświadczeń warsztatowo-metodycznych, tego, co jest nie tylko modnym hasłem lub nowoczesnym narzędziem, ale stać się może ważnym, a przede wszystkim trwałym elementem wpływającym na obiektywizm rezultatów pracy nauczyciela w aspekcie rozwoju każdego ucznia. Głęboka pasja poznawcza, determinacja w różnorodnych działaniach, precyzja, logika i dbałość o zgodność myśli w obszarze słów, widoczne w sposobie prezentowania posiadanej wiedzy, a zwłaszcza wielości kontekstów przywoływanych w kształceniu różnorodnych umiejętności nauczycieli to podstawy prekursorskich w naszym środowisku działań edukacyjnych doktor Marii Urszuli Sobczak. Dla wielu z nas stały się one cennym i trwałym elementem wewnętrznej motywacji, zachęcającej do głębokiego rozumienia oraz systematycznego badania procesu dydaktycznego, a zwłaszcza genezy efektów kształcenia i dostrzeżenia w niej rzeczywistej roli nauczycieli i uczniów.

Jako swego rodzaju odkrywcy mocy różnicującej zadań testowych niestrudzenie wędrowaliśmy więc, poznając meandry pomiaru dydaktycznego, zatrzymywaliśmy się czasem w szerokich zatokach szkolnego oceniania, aby podziwiać dostojne standardy wymagań egzaminacyjnych, wyłaniające się z wyżyn kolejnych podstaw programowych, a u kresu wyprawy czekał na nas autobus z barwnym napisem *Diagnostyka edukacyjna*. W tej godnej zapamiętania wędrowce towarzyszyła nam właśnie doktor Maria Urszula Sobczak, która z wrodzoną sobie życzliwością, profesjonalizmem i poczuciem humoru rozwijała, poszerzała i wciąż doskonaliła nasze umiejętności w zakresie analizy i interpretacji wyników wewnętrzzszkolnych badań diagnostycznych oraz wyników egzaminów zewnętrznych, podczas charakteryzujących się wysoką jakością oraz rzeczywistą użytecznością w praktyce szkolnej kursów, ciekawych szkoleń i warsztatów organizowanych dla dyrektorów szkół, doradców metodycznych, nauczycieli różnych przedmiotów, pracowników nadzoru pedagogicznego w Lubelskim Oddziale Instytutu Kształcenia Nauczycieli, następnie w Wojewódzkim Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli w Lublinie, a w latach 1999–2006 w Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Krakowie.

Jako refleksyjny praktyk, bogaty różnorodnością doświadczeń edukator

i egzaminator doktor Maria Urszula Sobczak pracowała także w Wojewódzkiej Komisji Konkursów Przedmiotowych w Lublinie, nieprzerwanie przez ponad dwadzieścia lat zajmując się recenzowaniem i analizą, zwłaszcza kryteriów oceniania i schematów punktowania rozwiązań zadań z arkuszy przygotowanych dla uczniów, uczestniczących w poszczególnych etapach konkursów z przedmiotów matematyczno-przyrodniczych, a także z dziedzin humanistycznych. Głęboka wiedza, empatia i umiejętności społeczne, zwłaszcza w sferze komunikacji i merytorycznej argumentacji wynikającej z profesjonalnej znajomości teorii pomiaru różnicującego, wpływały pozytywnie na jakość oferty konkursów przedmiotowych w naszym województwie i ocenę ich rezultatów.

Wprowadzenie systemu obowiązkowych egzaminów zewnętrznych (1999 r.) na zakończenie kolejnych trzech etapów nauki i ich przeprowadzenie przez Centralną Komisję Egzaminacyjną po raz pierwszy w szkole podstawowej i gimnazjum w 2002 roku miało naprawdę przełomowe znaczenie. Spowodowało szerokie włączenie się środowiska nauczycieli naszego miasta i województwa w krąg działań edukacyjnych oraz diagnostycznych OKE w Krakowie. Wcześniejsze przedsięwzięcia dydaktyczne realizowane przez doktor Marię Urszulę Sobczak w lubelskim środowisku oświatowym, a przede wszystkim osobisty przykład i serdeczna zachęta skłoniły wówczas zespół jej współpracowników do dalszego systematycznego doskonalenia swoich umiejętności na Podyplomowych Studiach z zakresu Ewaluacji Dydaktycznej i Egzaminowania prowadzonych przez Uniwersytet Gdański. Wielu z nas zostało wówczas aktywnymi egzaminatorami OKE w zakresie egzaminu gimnazjalnego z języka polskiego, egzaminu maturalnego z języka polskiego, a od 2018 roku także egzaminu ósmoklasisty z języka polskiego i do dziś pracuje w zespołach sprawdzających arkusze egzaminacyjne.

Znaczącą wartością w rozwoju kompetencji nauczycieli były przedsięwzięcia realizowane przez doktor Marię Urszulę Sobczak i jej współpracowników w ramach funkcjonowania Pracowni Diagnostycznej TESTY. Były to działania dydaktyczne, o których można by powiedzieć, że są najbliższe uczniu, jego potrzeb, dążeń, aspiracji. Polegały one na doskonaleniu pracy nauczycieli w zakresie umiejętności analizowania wyników egzaminów zewnętrznych, pomiaru dydaktycznego, prowadzenia próbnych egzaminów oraz interpretacji uzyskanych danych ilościowych, a przede wszystkim merytorycznej pomocy nauczycielom w dostrzeganiu i rozwiązywaniu pojawiających się wówczas problemów społecznych i komunikacyjnych w zakresie pozyskiwania informacji zwrotnej i jej właściwego wykorzystywania w bieżącej pracy dydaktycznej. Począwszy od 2006 roku, przygotowano w pracowni dla różnych typów szkół kilka programów diagnoz, których celem było rozpoznanie wybranych problemów dydaktycznych. Proponowany cykl badań diagnostycznych, połączony ze współpracą z dyrekcją szkoły (zapewnienie nadzoru nad realizacją rekomendacji) i zespołem pracujących nauczycieli (pozyskanie ich akceptacji diagnozy, doskonalenie warsztatu pracy dydaktycznej oraz umiejętności pracy w zespole, a także przełamywanie obawy i niechęci), był cenną pomocą w pokonywaniu barier, na które natrafiało wykorzystanie wyników diagnozy, a zwłaszcza bolesnego w swych skutkach zagrożenia, że pozostaną one jedynie

w kolejnych segregatorach³. Ważnym elementem w działaniach pracowni były próby wypracowania sposobów przekazu informacji zwrotnej, bliższej oczekiwaniom uczniów i nauczycieli. Warto także przypomnieć, że wcześniej, już w 2002 roku, roku doktor Maria Urszula Sobczak aktywnie uczestniczyła w przygotowaniu programu diagnozy wstępnej dla uczniów gimnazjum oraz szkół ponadgimnazjalnych, która bazowała na wynikach egzaminów zewnętrznych. Dysponując więc tak bogatymi doświadczeniami uzyskanymi w toku wieloletniej pracy w placówkach doskonalenia nauczycieli oraz w OKE w Krakowie, mogła nie tylko upowszechniać i popularyzować badania diagnostyczne w szkołach, ale także zachęcać oraz inspirować nauczycieli do własnych poszukiwań i działań w tym zakresie. W tej części wystąpienia pragniemy przypomnieć jedno z przedsięwzięć edukacyjnych łączących założenia teoretyczne diagnostyki edukacyjnej z ich praktycznym wykorzystaniem przez nauczycieli szkół podstawowych, którzy przygotowywali uczniów do sprawdzianu zewnętrznego w części humanistycznej⁴ oraz przez nauczycieli przygotowujących uczniów do egzaminu gimnazjalnego w części humanistycznej⁵, a także przez nauczycieli przygotowujących uczniów do egzaminu gimnazjalnego w części matematyczno-przyrodniczej. Przedstawiona w pakiecie materiałów edukacyjnych koncepcja *Czytać–rozumieć–tworzyć* i jej realizacja w praktyce szkolnej wynikała z inspiracji i profesjonalnej pomocy w różnych obszarach dydaktyki i naszego twórczego współdziałania z doktor Marią Urszulą Sobczak, zwłaszcza w aspektach kształcenia umiejętności ponadprzedmiotowych. Wszystkie podejmowane wówczas przez doktor Marię Urszulę Sobczak działania charakteryzowały się głębokim poczuciem etosu zawodowego i szacunku dla współpracowników, a przede wszystkim odbiorców rezultatów zadania edukacyjnego.

Głęboka świadomość różnorodnych zadań diagnostyki edukacyjnej⁶ jako wieloaspektowego procesu systematycznego rozpoznawania potencjału ucznia, jego trudności oraz warunków kształcenia zawsze towarzyszyła przedsięwzięciom dydaktycznym doktor Marii Sobczak podejmowanym w naszej szkolnej codzienności. Służyły one rzeczywistemu, a przede wszystkim praktycznemu rozpoznawaniu jakości procesu wychowania i kształcenia. Jak wiemy, obejmuje on nie tylko sprawdzanie i ocenianie osiągnięć uczniów poprzez wykorzystanie zróżnicowanych narzędzi pomiaru dydaktycznego opartych na uzyskanych danych ilościowych, ale przede wszystkim jakościową interpretację otrzymanych wyników w kontekście dążenia do podniesienia w ten sposób jakości pracy konkretnej szkoły. Równie ważne staje się wówczas wnikliwe wyjaśnianie przyczyn oraz okoliczności zróżnicowania uzyskanych przez uczniów rezultatów, przewidywanie, a nawet prognozowanie rozwoju ich dalszych osiągnięć oraz propozycje konkretnych działań edukacyjnych, które stworzą możliwość poprawy niezadowolających wyników w aspekcie pracy

³ M. Sobczak, *Model diagnostyczny badań podłużnych dla szkoły podstawowej*, https://www.ptde.org/plugin-file.php/750/mod_page/content/4/Archiwum/XVIII_KDE/XVIII%20KDE%20-%20referaty/Sobczak.pdf.

⁴ J. Papiernik, Z. Patorska, Z. Starownik, T. Szabelska, *Czytać–rozumieć–tworzyć*. Pakiet edukacyjny dla nauczycieli przygotowujących uczniów do sprawdzianu w części humanistycznej, LSCDN, Lublin 2009.

⁵ Papiernik J., Patorska Z., Starownik Z., Szabelska T., *Czytać–rozumieć–tworzyć...*, dz. cyt.

⁶ B. Niemierko, *Diagnostyka edukacyjna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

nauczyciela i ucznia. Ogromna, często niezbyt widoczna, a tak bardzo ważna część tej pracy musi być przecież wykonana wewnątrz systemu dydaktycznego, w szkole, na lekcji, z uczniami. Od wielu naszych umiejętności zależy, jak zinterpretujemy otrzymane informacje, co z nimi zrobimy, jak je wykorzystamy. Takie przesłanie znalazło szerokie odzwierciedlenie w wielu artykułach, raportach oraz wystąpieniach, pełnych zaangażowania i wielkiej dbałości o precyzję myśli oraz dostrzegania wagi słowa przez doktor Marię Urszulę Sobczak, podczas kolejnych konferencji Polskiego Towarzystwa Diagnostyki Edukacyjnej. Są one Państwu z pewnością znane i uznane jako znacząca wartość w dorobku tego gremium. Pragniemy przypomnieć tu zaledwie kilka tytułów, myśli i wniosków, które wciąż pozostają inspirujące w swej aktualności.

Artykuł pod tytułem *Jakościowa analiza wyników egzaminu zewnętrznego a jego funkcja kształtująca*⁷ jest, naszym zdaniem, jedną z istotnych publikacji w dorobku polskiej dydaktyki i diagnostyki edukacyjnej. Doktor Maria Urszula Sobczak jednoznacznie wykazuje, że narzędzia diagnostyczne powinny służyć nie tylko ocenianiu rezultatów pracy uczniów, ale przede wszystkim rzeczywiście wspierać i doskonalić proces nauczania oraz wpływać na widoczną poprawę jakości pracy szkół. Wyniki należy zatem interpretować również jako wskazówki w zakresie doskonalenia warsztatu pracy nauczyciela, doboru treści kształcenia, metod i form pracy. Wymaga to wciąż odwagi i przekonania o słuszności i trafności podejmowanych działań, zwłaszcza współcześnie, w świecie niekończącej się rywalizacji, niepokamowanego dążenia do sukcesu w postaci najwyższych wyników uczniów w kolejnych egzaminach, a więc czołowych miejsc szkół w lokalnych, a przede wszystkim ogólnopolskich rankingach. Prowadzą one niekiedy do bezmyślnego wykorzystywania przez nauczycieli tych samych wygenerowanych i powszechnie dostępnych w różnych ofertach edukacyjnych narzędzi sprawdzania (oceniania) osiągnięć uczniów, a to, niestety, wzmacnia dominację powierzchowności, która – chociaż ukrywa się pod fasadą górnolotnych haseł – w rzeczywistości ujawnia ignorancję wobec istoty wiedzy i znaczenia procesu nauczania.

Natomiast w artykule pod znamienym tytułem *Ucz(my) się rozwiązywania zadań otwartych* doktor Maria Urszula Sobczak zwraca się do nauczycieli i uczniów z wciąż aktualnym apelem, który dotyczy problemu, jak „skutecznie realizować uczenie i uczenie się rozwiązywania zadań otwartych, która to umiejętność stanowi podstawę wykształcenia. Ponadto sam proces doskonalenia tej umiejętności sprzyja także kształtowaniu postaw akceptowanych społecznie”⁸.

Współcześnie może należałoby poszerzyć treść tego apelu i grupę jego adresatów. Wciąż uczmy się także sprawdzania i oceniania rozwiązań zadań otwartych – my nauczyciele i my – egzaminatorzy. Ta kompetencja wciąż wymaga doskonalenia w zmieniającym się nie tylko krajobrazie egzaminów zewnętrznych, ale także otaczającej go już zupełnie innej medialnej cyfrowej rzeczywistości.

⁷ M. Sobczak, *Jakościowa analiza wyników egzaminu zewnętrznego a jego funkcja kształtująca* [w:] *Teoria i praktyka oceniania zewnętrznego*. IV Krajowa Konferencja Diagnostyki Edukacyjnej, red. B. Niemierko, M.K. Szmigel, PANDIT, Kraków 2001.

⁸ M. Sobczak, *Ucz(my) się rozwiązywania zadań otwartych*, https://www.ptde.org/pluginfile.php/13/mod_page/content/6/Archiwum/XIII/16.M.Sobczak_uczmy_si_rozwi_zywania.pdf.

Ciekawym, inspirującym kontekstem, a może jeszcze jednym wartościowym uzupełnieniem zacytowanego apelu doktor Marii Urszuli Sobczak może stać się przytoczona poniżej opinia, skłaniająca nie tylko do badawczych konkluzji, ale także nowych rozwiązań dydaktycznych:

Badania dr hab. Anny Dąbrowskiej rzucają światło na wyzwania, przed którymi w erze cyfrowej stoi kształcenie. (...) Choć zmiany w języku i sposobie komunikacji są naturalne i nieuchronne, nauczanie ukierunkowane na rozwijanie umiejętności, a nie tylko na zdawanie testów, wydaje się konieczne w obecnym stanie rzeczy. Wprowadzenie większej liczby różnorodnych zadań otwartych, które wymagają od uczniów samodzielnego myślenia i formułowania wypowiedzi, mogłoby stać się istotnym narzędziem do rozwijania umiejętności pisania. Ostatecznie, w czasach dominacji szybkiej i skrótowej komunikacji, biegłość piśmienna staje się kluczowa nie tylko dla przyszłości młodych, ale i całego społeczeństwa⁹.

Kończąc nasze refleksje, pragniemy raz jeszcze podkreślić, że bogactwo, przenikliwość, różnorodność dorobku dydaktycznego doktor Marii Urszuli Sobczak to wartości cenne i znaczące, ponieważ wciąż mogą stanowić źródło wiedzy, koncepcji, trafnych analiz, interpretacji oraz użytecznych postulatów dydaktycznych. Mamy nadzieję, że mogą także stać się wciąż aktualną inspiracją w wymiarze potrzeb i działań nie tylko twórców i badaczy systemów edukacyjnych, ale także dążeń codziennych praktyków szkolnej rzeczywistości – nauczycieli, którzy tym skromnym wystąpieniem pragną wyrazić serdeczną wdzięczność Tej, która choć nieobecna wciąż jest z nami.

Literatura

- Michłowicz M., Starownik Z., *Ku wyższej jakości oceniania. O czynnikach mających wpływ na funkcję diagnostyczną egzaminu gimnazjalnego w części humanistycznej* [w:] *Polska edukacja w świetle diagnoz prowadzonych z różnych perspektyw*, red. B. Niemierko, M.K. Szmigel, Kraków 2013.
- Niemierko B., *Diagnostyka edukacyjna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Papiernik J., Patorska Z., Starownik Z., Szabelska T., *Czytać–rozumieć–tworzyć. Pakiet edukacyjny dla nauczycieli przygotowujących uczniów do sprawdzianu w części humanistycznej*, LSCDN, Lublin 2009.
- Pawłowska R. *Czytam i rozumiem. Lingwistyczna teoria nauki czytania*, Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP, Kielce 2009.
- Sobczak M., *Jakościowa analiza wyników egzaminu zewnętrznego a jego funkcja kształtująca* [w:] *Teoria i praktyka oceniania zewnętrznego*. IV Krajowa Konferencja Diagnostyki Edukacyjnej, red. B. Niemierko, M.K. Szmigel, PANDIT, Kraków 2001.

Netografia

- https://poezja.org/wz/Wislawa_Szymborska/7446/W_zatrzesieniu.
- <https://przewodnik duchowy.pl/a/wdzieczosc-cytaty.php>.

⁹ <https://serwisnaukowy.uw.edu.pl/czy-zanika-umiejtnosc-pisania-mlodzi-ludzie-maja-problem-z-tworzeniem-logicznych-wypowiedzi/>.

<https://serwisnaukowy.uw.edu.pl/czy-zanika-umiejtnosc-pisania-mlodzi-ludzie-maja-problem-z-tworzeniem-logicznych-wypowiedzi/>.

Sobczak M., *Model diagnostyczny badań podłużnych dla szkoły podstawowej*, https://www.ptde.org/pluginfile.php/750/mod_page/content/4/Archiwum/XVIII_KDE/XVIII%20KDE%20-%20referaty/Sobczak.pdf.

Sobczak M., *Ucz(my) się rozwiązywania zadań otwartych*, https://www.ptde.org/pluginfile.php/13/mod_page/content/6/Archiwum/XIII/16.M.Sobczak_uczmy_si_rozwi_zywania.pdf.

Szabelska T., www.oke.krakow.pl/kursy.